

GESCHIEDENIS VAN DE LAKDOOS

Deze lakdoos, voorstellende een klooster met daarop in totaal 20 afbeeldingen van ikonen en heiligen, verspreid over het

gebouw en torens, is een recente schenking. Het museum is erg blij met deze aanwinst. Het is een prachtige aanvulling op de collectie lakdozen, die reeds in het bezit van het museum zijn.

De doos komt uit Palech en is gemaakt door V. Veniashov in het jaar 2000.

Geschiedenis van het lakken in Rusland

De geschiedenis van het lakken begint in Oost-Azië met de ontdekking dat bepaalde harsachtige bestanddelen, die na het drogen een harde, glanzende film vormen. Van China is bekend dat men er al vanaf de 16e eeuw voor Christus veel van wist: men gebruikte deze techniek o.a. om balken in belangrijke graven te beschermen. Later volgde Japan en daarna raakte het westen ermee bekend. En dáár kwam Peter de Grote (1672-1725) ermee in aanraking tijdens één van zijn vele reizen. Van Peter de Grote is het grote zomerpaleis in de buurt van St. Petersburg heel bekend. Op dat terrein bevindt zich ook een klein paleisje: Mon Plaisir. Na een bombardement in 1945 was een restauratie daar noodzakelijk. En wat bleek? De vierennegentig lakpanelen, die in 1720 in Chinese stijl waren vervaardigd, waren door schilders uit Palech gemaakt. Dus blijktbaar was er in het begin van de 18de eeuw al sprake van laktechniek in Rusland.

Behoud van de techniek van het ikonen-schilderen

In de periode van het communisme (1917-1989) mochten er geen ikonen meer geschilderd worden en moesten de ikonendorpen Palech, Mstera en Cholui, die dicht bij elkaar aan de Gouden Ring liggen, op zoek naar een uitweg. In 1919 mislukte de eerste coöperatie van schilders, maar vier jaar daarna bezocht per toeval één der Palechse ikonenschilders, Ivan Golikov, het museum voor

Volkskunst in Moskou. Hij zag daar geëxposeerde fijnschilderkunst, was verrukt en richtte samen met een andere schilder een tweede coöperatie op om deze fijnschilderkunst te verwezenlijken. Dit bleek een groot succes te zijn.

Vanuit hun traditie brachten ze de techniek van het schilderen van ikonen op de lakvoorwerpen over. Men herkent bij de voorstellingen op de lakdozen, die in de ikonendorpen werden gemaakt, elementen van de ikonenschilderingen, zoals het gebruik van ei-temperaverf, langgerekte figuren, niet altijd de juiste verhoudingen, symboliek en de wijze waarop rotsen en bomen worden weergegeven. De lange traditie van het schilderen van ikonen en het daardoor ontstane vakmanschap vond naadloos zijn weg naar het schilderen van lakvoorwerpen. De lakvoorwerpen zijn een onmisbare schakel gebleken voor het behouden van de schildertechniek voor ikonen.

Het vervaardigen van lakdozen

Bij het vervaardigen van Russische lakvoorwerpen spelen drie zaken een belangrijke rol: het materiaal waarvan het voorwerp is gemaakt, de schildering en de lak waarmee de schildering wordt afgedekt. De lakvoorwerpen worden gemaakt van papier-maché. De basisgrondstof is op maat gesneden karton, dat in dunne lagen met lijm wordt samengeperst. Deze 'lappen' worden om verschillende malen gewonden. Als ze droog zijn, worden ze behandeld met hete lijnzaadolie, waarna het droogproces plaatsvindt in een luchtdichte ruimte. Hierna worden de lappen op maat gesneden en daar waar nodig samengevoegd om de gewenste vorm te krijgen. Dan begint het 'zwarten' van het materiaal. Er wordt een laag zwarte pasta aangebracht, waarna het object in een oven gedroogd wordt bij een temperatuur van 90 gr. C. Dit herhaalt zich 1 of 2 keer, waarna het geheel wordt gereinigd en met een fijne schuurdoek wordt gepolijst. Bij het maken van een doos wordt tot slot aan de buitenkant een zwarte laklaag aangebracht, die een dag moet drogen. Ook dit herhaalt zich 1 à 2 keer. De binnenkant krijgt volgens hetzelfde procedé een rode laklaag. Tot slot wordt de doos met verschillende lagen heldere lak bestreken. Dit hele proces neemt zo'n 7 tot 10 weken in beslag. Pas dan heeft de kunstenaar het basisproduct, waarop hij kan gaan schilderen, beschikbaar. Na het aanbrengen van een dun laagje zink of titanium wordt het ontwerp in dunne lijnen aangegeven en kan het schilderen echt beginnen. De kleuren worden in vaste volgorde gebruikt. Kleur na kleur wordt aangebracht, telkens onderbroken door het drogen ervan. Bij de betere dozen kan men een paar vierkante millimeter rustig 100 maal vergroten en dan nog is de voorstelling scherp. Zeer kleine details worden met één haar geschilderd...

Pas als de schildering helemaal klaar is, begint de goudbewerking. Na het aanbrengen van het goud wordt dit gepolijst om een mooie glans te krijgen. Als laatste wordt de hele doos gepolijst, met de hand en doeken die steeds fijner van structuur zijn. De lakdozen worden gesigineerd. Het gebruik van papier-maché garandeert een grote duurzaamheid. Vocht, droogte en wisselingen van temperatuur hebben er geen invloed op. Bij hout zou dat wel het geval zijn. Craquelures komen daarom niet voor. Door vallen zou de lak beschadigd kunnen worden. Restauratie van zo'n beschadigde laklaag is uiterst gecompliceerd. Hier in Nederland is de juiste lak niet beschikbaar, zodat restauratie in Rusland plaats moet vinden.

COLOFON

De Nieuwsbrief is het contactorgaan van de Vereniging 'Vrienden van het Ikonenmuseum' te Kampen en verschijnt minimaal tweemaal per jaar. Leden, donateurs en sponsors ontvangen de Nieuwsbrief gratis en hebben gratis toegang tot het Ikonenmuseum.

Redactie

Aly Brug, (alybrug@hetnet.nl), Rob Hoekstra (rhoekstra271@gmail.com) en Cees Sanders (eindredacteur),
e-mail casanders1947@gmail.com

Aan deze editie van de Nieuwsbrief werkten mee:

Aly Brug, Rob Hoekstra, Evelien Jalving, Tamara Mollema en Cees Sanders.

Redactieadres

Per e-mail casanders1947@gmail.com. Per post Bonairelaan 76, 3818 BZ Amersfoort of p/a Ikonenmuseum Nieuwsbrief, Buiten Nieuwstraat 2, 8261 AV Kampen.

Lidmaatschap van de Vereniging

Opgave lidmaatschap via bovengenoemde correspondentie-adressen en via de website www.ikonenmuseumkampen.nl. Telefoonnummers: 033-7370639 en 038-3858483.

Enkel lidmaatschap 2018 minimaal € 30,00 of dubbel lidmaatschap minimaal € 40,00 per kalenderjaar.
IBAN: NL 23 INGB 0664126693 t.n.v. de Vereniging.
De bijdrage / contributie is aftrekbaar van de belasting.

Openingstijden van het Ikonenmuseum

Dinsdag- en woensdagmiddag van 13.00 – 17.00 uur en op donderdag, vrijdag en zaterdag van 10.00 – 17.00 uur.
Groepsbezoek en rondleidingen op afspraak.
Telefoon 038-3858483.

Adres van het Ikonenmuseum

Buiten Nieuwstraat 2, 8261 AV Kampen
Telefoon: 038-3858483
E-mail: info@alexanderstichting.nl
Website: www.ikonenmuseumkampen.nl

 [ikonenmuseum Kampen](https://www.facebook.com/ikonenmuseum)
 [@Ikonenmuseum](https://twitter.com/Ikonenmuseum)

**IKONENMUSEUM
KAMPEN**

NIEUWSBRIEF

Nr. 25 • Voorjaar 2018

Contactorgaan van de Vereniging 'Vrienden van het Ikonenmuseum Kampen'

Klooster; Palech 2000

DE GANG VAN DE EZELIN

Het schilderen van ikonen voor liturgisch gebruik is m.n. in de traditie van de Russisch Orthodoxe kerk aan strenge regels gebonden. Eén van die regels betreft een beweging, die op een ikoon wordt uitgevoerd. Deze moet worden weergegeven als zijnde gemaakt van links naar rechts. Zo benadert de engel Gabriël bij de annunciatie de Moeder Gods en Christus bij de intocht in Jeruzalem de stad vanaf links. Ikonenschilders respecteren die regels doorgaans zeer getrouw en de standaarduitvoering van de intocht is dan ook zoals weergegeven in afbeelding 1.

Wie schetst dan ook mijn verbazing, toen ik bij mijn eerste bezoek aan het museum geconfronteerd werd met de ikoon van afbeelding 2. Een dergelijke flagrante overtreding van de regels was ik nog nooit tegengekomen.

Beelden van licht

In het boek 'Beelden van Licht' wordt de deviatie wel vermeld, zonder dat er een mogelijke verklaring van wordt gegeven. Een mogelijke reden werd mij aan de hand gedaan door Ingrid Zoetmulder en die vond ik kortgeleden ook terug in een recent artikel in het blad Pokrof van de hand van Peter van den Hoven: de schilder zou bij zijn werk gebruik kunnen hebben gemaakt van een sjabloon of voorbeeldtekening en die per ongeluk verkeerd om hebben gelegd. Nu weet ik, eerlijk gezegd, niet hoe wijd verbreid het gebruik van sjablonen in ikonateliers is, maar veelal wordt eerder een

Afbeelding 1

Afbeelding 2

voorbeeldboek (podlinnik) gehanteerd en dan kan er eigenlijk niets misgaan. Maar er is nog een reden om aan deze verklaring te twijfelen: zelfs als een sjabloon is gebruikt is, dan moet het geoefende oog toch onmiddellijk zien, dat er iets niet in de haak is. Echter, dat een ikonenschilder moedwillig de regels zou overtreden, lijkt minstens even ver gezocht. Toch wil ik langs deze weg proberen een antwoord te vinden op de vraag waarom de ezelin in ons geval de ‘verkeerde’ kant op loopt.

Gelijk bekend hebben elementen van ikonen naast een directe, natuurlijke betekenis vaak een symbolische verwijzing. Toegepast op de ikoon van de intocht: de berg verwijst op natuurlijke wijze naar de Olijfberg, de boom naar de boom waarvan de takken werden gebruikt (zoals plastisch weergegeven op afb. 1) en de stad uiteraard naar Jeruzalem. Een symbolische verklaring zou er dan als volgt uit kunnen zien: de kale berg verwijst naar de woestijn, de boom naar de bewoonbare oase daarin en de stad naar het beloofde land en weerspiegelt dus zowel de tocht van het volk Israëel naar het land vloeiende van melk en honing als de levensgang van Christus tot zijn kruisdood in Jeruzalem. Deze interpretatie is zeker niet dwingend, maar is m.i. toch niet volstrekt onlogisch.

Oudtestamentische triniteit

Wenden wij ons nu tot de ikoon van afbeelding 3. Het is een vrij slechte reproductie van de meest indrukwekkende ikoon ooit geschilderd, maar mij is geen reproductie bekend die de wonderlijke uitstraling van het origineel ook maar enigszins benadert. Het is de Oudtestamentische Triniteit, zoals de overlevering het wil, geschilderd door Andrej Roelbjov voor de Ikonostase van het Drievuldigheidsklooster te Sergi Posad. Deze ikoon maakte van meet af aan

zoveel indruk, dat het Concilie van de Honderd Besluiten (Stoglav) deze ikoon ten voorbeeld stelde aan alle ikonenschilders. Aan de formulering van dit besluit en de implicaties daarvan hoop ik in de volgende Nieuwsbrief aandacht te besteden. Voor onze vraagstelling volstaat het te wijzen op de toevallige overeenkomst tussen de beide ikootypen, nl. de gebruikte achtergrond die we ook bij de Triniteitsikoon op twee wijzen kunnen duiden. Het huis van Abraham verwijst naar het huis mijns Vaders met de vele woningen, de eik van Mamre verwijst naar Christus als de boom des levens en de berg, waarachter Sodom en Gomorra schuil gaan, duidt op de Heilige Geest als hoeder van de kerk, die op de rots is gebouwd.

Het hoeft weinig betoog, dat deze overeenkomst niets van doen heeft met de vormgeving van de beide ikonen, die uitsluitend voortkomt uit de configuratie van de hoofdelementen. Maar wat zou er gebeuren, als een ikonenschilder zich niet daarvan bewust is en huis, boom en rots uitsluitend associeert met de triniteit en dus met een anomalie in de intochtsikoon, omdat de triniteit daarop wordt weergegeven op een wijze die strijdig is met het door het concilie voorgeschreven voorbeeld van Roelbjov. In dat geval zou bij hem de neiging kunnen ontstaan de ‘natuurlijke’ opstelling te herstellen, met als gevolg dat ook de rest van de ikoon gedraaid moet worden, anders zou de ezelin echt de verkeerde kant op lopen.Het is niet mijn bedoeling deze verklaring als enig mogelijke te presenteren. Ik heb slechts geprobeerd een alternatief te bieden voor een verklaring, die uitgaat van een zekere verstrooidheid van de kant van de schilder om die te vervangen door een interpretatie die recht doet aan het zelfstandig oordelend vermogen van schilderend individu.

Rob Hoekstra

Foto's: Tamara Mollema

in aantocht zijnde nacht. Nog even was de oude vrouw naar de schuur gelopen met langzame tred. Misschien keek ze of alles goed was met de geit of zocht ze de kat, misschien ook had ze zojuist alle deuren op slot gedaan.

De onbekende schilder blijft me bezighouden. En mag het zo zijn dat een lezer in dit schilderstuk de hand van zijn of haar vader of grootvader herkent, het schilderij wordt hem of haar in liefde geschonken...

Bron: Aly Brug

www.overbrugd.blogspot.com

(eerder verschenen in Christelijk Weekblad)

DE PROFEET ELISA

Elisa leefde in de negende eeuw voor Christus en was leerling van de profeet Elia. In het oude testament (2 Koningen, hoofdstuk 2) lezen we het volgende. Kort voordat Jahweh Elia in een stormwind ten hemel zou opnemen, vertrok deze met Elisa uit Gilgal en zei tegen hem: “Blijf hier, want Jahweh zendt mij naar Bethel.” Elisa antwoordde: “Zowaar Jahweh leeft en zowaar u leeft: ik verlaat u niet.” Toen zij Bethel naderden, kwamen er mannen van het profetengilde de stad uit, liepen Elisa tegemoet en vroegen: “Weet u wel dat Jahweh uw heer vandaag ten hemel zal opnemen?” Hij antwoordde: “Ja, ik weet het; houdt u maar stil.” Nu zei Elia tot Elisa: “Blijf hier want Jahweh zendt mij naar Jericho.” Elisa antwoordde: “Zowaar Jahweh leeft en zowaar u leeft, ik verlaat u niet.” Toen zij Jericho naderden, kwamen de profeten- zonen van Jericho de stad uit, liepen Elisa tegemoet en vroegen: “Weet u dat Jahweh uw heer vandaag te hemel op zal nemen?” Hij antwoordde: “Ja, ik weet het. Houdt u stil.”

Opnieuw zei Elia tegen Elisa: “Blijf hier, want Jahweh zend mij tot de Jordaan.” En weer antwoordde Elisa: “Zowaar Jahweh leeft en u leeft: ik verlaat u niet.” Toen gingen ze samen verder. Vijftig leden van het profetengilde volgden hen, maar bleven op enige afstand staan, toen zij samen aan de Jordaan stilstielden. Nu nam Elia zijn mantel, rolde hem op en sloeg ermee op het water. Dit verdeelde zich naar links en naar rechts, en beiden liepen door de droge bedding naar de overkant. Daar aangekomen zei Elia tot Elisa: “Doe een laatste verzoek, voordat ik van u word weggenomen.” Elisa antwoordde: “Geef mij een dubbel deel van uw geest.” Elisa antwoordde: “U vraagt heel veel, maar als u mij ziet, wanneer ik word opgenomen, zal uw bede verhoord worden; ziet u mij niet, dan wordt uw bede niet verhoord.”

Terwijl zij nu pratend verder gingen, kwam er opeens een wagen van vuur met paarden van vuur, die hen van elkaar scheidde en in een stormwind werd Elia ten hemel opgenomen. Toen Elisa dat zag riep hij uit: “Vader, vader, Israëls strijdwagens en zijn ruitery!” Toen hij hen niet meer zag, greep hij zijn kleren en scheurde ze doormidden. Daarop raapte hij de mantel op die Elia had laten vallen, keerde terug en bleef staan aan de oever van de Jordaan; hij nam de mantel van Elia, sloeg ermee op het water, maar het water verdeelde zich niet. Toen riep hij uit: “Waar is Jahweh dan toch, de God van Elia?” Weer sloeg hij op het water en nu verdeelde het zich naar links en naar rechts, zodat Elisa kon oversteken. Toen de leden van het profetengilde in Jericho

Elisa, ets van Cornelis Galle

Elia en Elisa

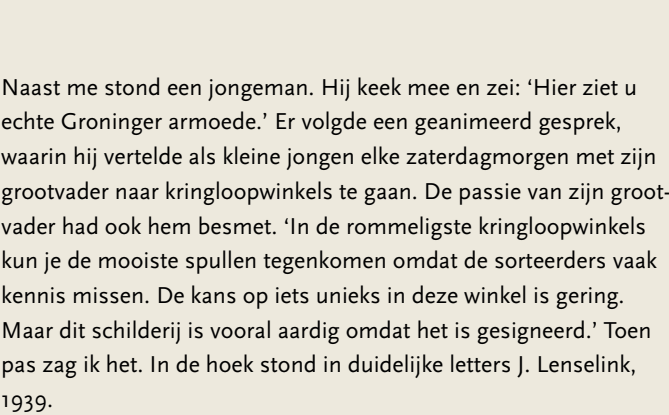
Elia Hemelvaart

bronnen:

- Beelden van het licht, 2006 Kampen.
- heiligen.net;
- De Heilige Schrift, i.o.v ‘Petrus Canisius’ Utrecht 1959

Deze winkel ademde vooral nostalgie. Alles was met zorg geschikt, hele levens passeerden. Kleingoed en grootgoed wisselden elkaar speels af, evenals verleden en heden. En was men uitgekeken op ooghoogte, dan was er nog een spannend vervolg door naar boven te kijken. Al kuiierend kwam ik in een kleine zijruimte met schilderijen of wat hier voor doorging. Ingelijste prenten, geborduurde Bijbelse taferelen, landschapjes door beginnelingen weergegeven en ander onduidelijk geknutsel. En toen zag ik het op een onopvallend plek. Voorzichtig nam ik het schilderij van de haak en even droomde ik weg bij het zien van de verlichte ramen. De vrouwfiguur was in verhouding met het huisje te klein en ook het dak van het huis was niet goed weergegeven.

Naast me stond een jongeman. Hij keek mee en zei: ‘Hier ziet u echte Groninger armoede.’ Er volgde een geanimeerd gesprek, waarin hij vertelde als kleine jongen elke zaterdagsmorgen met zijn grootvader naar kringloopwinkels te gaan. De passie van zijn grootvader had ook hem besmet. ‘In de rommeligste kringloopwinkels kun je de mooiste spullen tegenkomen omdat de sorteerders vaak kennis missen. De kans op iets unieks in deze winkel is gering. Maar dit schilderij is vooral aardig omdat het is gesigneerd.’ Toen pas zag ik het. In de hoek stond in duidelijke letters J. Lenselink, 1939.

Het lichte groen aan de bomen vertelde over het voorjaar, naast de deur leken rode tulpen te staan, de lucht was woelig, er dreigde een voorjaarsbuitje. Over dat alles heen lag de donkerte van de